

CÜBEYL

CÜBEYL

(الجبيل)

Suudi Arabistan'ın
en önemli sanayi şehri.

Ayneyn adıyla da bilinen Cübeyl, Basra körfezi kıyısında ve Re'sitennûre'nin kuzeyindedir. Kıyıda birkaç yüz metre açığta bulunan kayalık küçük adaya el-Cübeylü'l-bahrî, şehirden 12 km. kadar güneyde bulunan tepeye de el-Cebelü'l-berri denir. Âl-i Bû Ayneyn kabilesi mensuplarının ifadesine göre bölgeye ilk olarak Benî Temîm kabilesinden dedeleri Huveylid b. Abdullah b. Dârim yerleşmiş ve kabilesi civarda bulunan iki pınardan dolayı "Ayneyn" adını almıştı. Bu yörede bir ara Abdülkays kabilesine bağlı kişilerin de yerleşmiş olduğu söylenmektedir. Sonradan bir yerleşim merkezi olarak adına rastlanmayan bölgeye, ilk tesbitlere göre 1911-1912 yıllarında Katar tarafından Âl-i Bû Ayneyn kabilesi mensupları gelerek yerleşmişlerdir. Bu yeni iskânın, Osmanlı Devleti'ne ait Katar yarımadasında çıkan bir ihtilâfın halli için merkezden verilen müsaadeyle gerçekleştiği bilinmektedir. Daha sonra 1913'te Lahsâ (Hasâ) bölgesi Suûdî hânedanının kurucusu Abdülazîz b. Suûd tarafından ele geçirildi ve 26 Aralık 1915 tarihinde İngiltere ile yapılan antlaşma uyarınca Cübeyl de aralarında olmak üzere Lahsâ, Necid ve Katîf bölgeleri resmen Suûdî Krallığı'na bağlandı.

Önceleri inci avcılığı yapılan ve civarda tutulan balıklarla ticarî malların içirilere naklinde önemli bir liman olan Cübeyl, sonradan yakınında Demmâm şehrinin kurulmasıyla canlılığını kaybetti;

1960 yılında sadece 4200 kişinin yaşadığı sade bir liman şehriydi. Ancak petrol bulunan Zahran (Dahrân) bölgesine yakınlığı sebebiyle beş yıllık kalkınma planlarına dahil edilerek 1970'li yıllarda tekrar ağırlık kazanmaya başladı. 1974'te nüfusu 7661'e ulaştı. Bugün 30.000 civarında nüfusu bulunan Cübeyl Suudi Arabistan'ın beş yıllık kalkınma planlarında önemli bir yere sahiptir. Hükümetin körfez kıyısında sanayi yatırımlarına öncelik verdiği şehir ve bölgelerin başında Cübeyl ile Demmâm, Kızıldeniz kıyısında da Yenbû gelmektedir. 1970 yılından başlayarak beş yıllık planlarla düzenlenen sanayileşme hareketi içinde ikinci dönem (1975-1980) için Cübeyl ve Yenbû şehirlerine 70 milyar dolarlık yatırım yapılması öngörülmüştür. Yenbû'a nisbetle daha büyük yatırımlara yer verilen Cübeyl'de petrole dayalı elektrik üreten tesislerle bunlara bağlı petrol rafinerileri, petrokimya tesisleri, alüminyum ve demir haddehaneleriyle bu sanayi kuruluşlarına hizmet verebilecek modern bir liman yapılmıştır.

1985 yılında Suudi Arabistan Ziraî İlaçlar Şirketi (The Saudi Arabian Fertilizer Company = SAFCO) ile Suudi Ana Endüstriler Şirketi (The Saudi Basic Industries Corporation = SABIC) ortak olarak günde 1500 ton amonyak üretecek dev bir tesisin kuruluşunu gerçekleştirdiler. Böylece 1980 yılında dünya petrokimya pazarının % 2'sine sahip olan Suudi Arabistan bu payını 1990'da % 6'ya çıkarmış oldu. 1986'da Cübeyl'deki Suudi Arabistan Ziraî İlaçlar Şirketi'ne bağlı tesisler 208.000 ton amonyak, 84.000 ton sülfürik asit ve 18.600 ton melamin üretimi gerçekleştirmiştir.

1977 yılında Cübeyl'de kurulan dünyanın en büyük deniz suyunu arıtma tesisleri, başta Riyad olmak üzere iç kesimlerdeki şehirlerin su ihtiyacını karşılar. Çalışmakta olan Demmâm-Riyad arasındaki 571 kilometrelik ve Riyad-Hüfûf arasındaki 322 kilometrelik demiryolları hatlarına ilâve olarak 90 kilometrelik Demmâm-Cübeyl hattının planları yapılmıştır. Şehirde bir de havaalanı vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Bekrî, *Mu'cem*, III, 986; *Delîlü'l-Halîc* (Coğrafya), II, 824; Hamed el-Câsir, *el-Mu'cemü'l-Coğrafi li'l-bilâdi'l-Arabiyye es-Su'adiyye el-muntakati's-şarqiyye*, Riyad 1399/1979, I, 368-369; *Middle East and North Africa*, London 1987, s. 674-679; *Arabian Boundaries. Primary Documents 1853-1957* (ed. R. Schofield — G. Blake), Oxford 1988, II, 91; *Atlasü'l-müdüni's-Su'adiyye* (nşr. Vezâretü's-Şuûni'l-Belediyye ve'l-Karaviyye), Riyad 1409, s. 48; H. W. Alter, "al-Djubayl", *El²* (İng.), II, 568-569.

MUSTAFA L. BİLGE

CÜBEYR b. MUT'İM

(جبير بن مطعم)

Ebû Muhammed (Ebû Adî)
Cübeyr b. Mut'im b. Adî b. Nevfel
b. Abdimenâf el-Kureşî
(ö. 59/678-79)Nesep konusundaki
bilgisiyle tanınan sahâbî.

Soyu Abdümenâf'ta Hz. Peygamber'le birleştiğinden Resûl-i Ekrem'in amcaoğullarından sayılır. Nevfeloğulları'nın ve Kureys'in eşrafından olduğu için Câhiliye devrinde ve İslâm döneminde büyük bir itibara sahipti.

Babası Mut'im b. Adî Bedir Gazvesi'nden bir süre önce müşrik olarak ölmesine rağmen Mekke döneminde Hz. Peygamber'e iyilik etmiş ve ona destek olmuştu. Buna rağmen Cübeyr'in uzun süre İslâmiyet'e düşman kaldığı anlaşıyor. Nitekim hicretten önce Dârünnedve'de Hz. Peygamber'in öldürülmesine karar verildiği zaman Nevfeloğulları'nın temsilcilerinden biri de Cübeyr idi. Bedir Gazvesi'ne müşriklerin safında katıldı. Daha sonra esirlerin serbest bırakılması konusunda Hz. Peygamber'le görüşmek üzere Medine'ye gitti. Mekke'ye dönüşünde Bedir yenilgisinin intikamını almak için Kureys kervanından elde edilen kârın dağıtılmayarak savaş hazırlıklarına sarfedilmesini Ebû Süfyan'a teklif edenler arasında o da vardı. Ayrıca çevreden yardım sağlamak üzere meşhur şair Ebû Azze'yi ısrarla, hatta tehditle harekete geçirmiş, kölesi Vahşî b. Harb'e, Bedir'de amcası Tuayme b. Adî'yi öldüren Hamza'yı ortadan kaldırdığı takdirde kendini hürriyetine kavuşturacağını vaad etmişti. Uhud'da Vahşî Hz. Hamza'yı şehid edince Cübeyr çok sevinmişti. Daha sonra Rec' faciasında esir alınan Hubeyb'i Mekke'de ziyetle öldürenlerden biri de oydu.

Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Cübeyr eski düşmanlığından vazgeçmiş, 628'de müslüman olmuş, hatta bir rivayete göre Hayber'in fethine katılarak Hz. Peygamber'den kabilesine ganimetten pay vermesini istemiştir. Mekke'nin fethi sırasında İslâmiyet'i kabul eden **tulekâ** dan olduğu da söylenir. Daha sonra İslâm ordusuyla beraber Huneyn Gazvesi'ne katılmış ve **müellefe-i kulûb** dan sayılarak kendisine bol miktarda ganimet verilmiştir.

Hz. Ömer divanı oluştururken **ensâb** imindeki bilgisinden dolayı Cübeyr'e de bu işte görev vermişti. Cübeyr Hz. Ömer

Cübeyl

tarafından Küfe valiliğine tayin edilmiş-se de bu tayinin hemen ardından Muğire b. Şu'be onun azlini ve kendi tayinini sağlamıştır. Hz. Osman'a karşı ayaklanarak Medine'ye yürüyen âsileri geri çevirmek üzere onlarla görüşmeye giden grup arasında yer almış, Hz. Osman şehid edilince her türlü tehlikeyi göze alarak onun defninde hazır bulunmuş, bir rivayete göre Hz. Osman'ın cenaze namazını o kıldırıştır. Hakem Vak'ası'nda Amr b. Âs, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile anlaşmazlığa düştüğü zaman Kureys ileri gelenlerinden beş kişi ile istişareyi teklif etmişti ki bu beş kişiden birisi Cübeyr idi.

Cübeyr yumuşak huylu ve uzak görüşlü bir kişi olup nesep konusundaki bilgisiyle tanınırdı. Bu hususta hocası Hz. Ebû Bekir'di. Hz. Peygamber'den almış hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan iki fakih oğlu Nâfi' ve Muhammed ile Süleyman b. Surad, Saîd b. Müseyyeb gibi âlimler rivayette bulunmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkidi, *el-Meğâzî*, bk. İndeks; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 12; II, 450, 481; III, 61, 71; Zübeyrî, *Nesübü Kureys*, s. 201; Belâzürî, *Ensâb*, I, 23, 153, 312, 409, 517; Ya'kübî, *Târîh*, II, 153, 155, 176; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Hazm, *Cevâmî'u's-sire*, Kahire, ts., s. 248, 279, 323; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 230-231; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 323-324; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 95-99; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 225-226; Sezgin, *GAS*, I, 258.

AHMET ÖNKAL

CÜBN

(bk. KORKAKLIK).

CÜCE

Tarih boyunca saray hizmetlerinde kullanılan bir zümrenin adı.

Cücelik, kalıtım veya metabolizma bozukluğu sebebiyle büyümenin duraklaması sonucu boyun normal ölçülerin çok altında kalması durumudur. Kalıtıma dayalı cücelerde zekâ seviyesi normal olmakla birlikte metabolizma kökenli cücelerde çok defa hormon dzensizlikleri, zekâ geriliği vb. eksiklikler söz konusudur. Çeşitli tipte olan cücelerin boyu 45 cm. ile 1 m. arasında değişir, bir kısmı da kambur olur. Sakallı dağ cücelerinin Afrika'daki en tipik temsilcisi ise Pigmeler'dir. Bunlar krallık veya kabile şeklinde teşkilatlanmışlardı. Avustralya

yerlilerinden "aborigin"lerin bir türü de yine cücelerdir.

Başta Grek, İskandinav ve Cermen mitolojilerinde olmak üzere Doğu'da ve Batı'da çeşitli ülkelerin mitolojilerinde cüceler folklor ve masalların vazgeçilmez kahramanlarından, saray eğlencelerinin de yine her devirde geçerli elemanlarındandı. Eski Mısır firavunlarının ve Roma imparatorlarının saraylarında çok sayıda cüce vardı. Nâdir bulunmalarından dolayı çok pahalıya alınıp satılan cücelerin değeri Rönesans döneminde daha da arttı. Avrupa sarayları bunlarla doldu. Genellikle eğlencelerde ve ayak işlerinde kullanılan cüceler XVIII. yüzyılda Batı Avrupa'da varlıklı ailelerin evlerinde de aynı amaçla beslenirlerdi.

Cüceler Osmanlı sarayında da aynı gaye ile kullanılmışlardır. Saray eğlencelerinde ve şenliklerde cücelerin özel bir yeri vardı. Osmanlı sarayında Has Oda, Hazine, Kiler ve Seferli odalarından bulunan cücelerin görevleri *dilsiz**lerinkine benzerdi. Okur yazar olanları saray kütüphanesi, hastahane vb. yerlerde çalıştırılırlardı. Fakat başlıca vazifeleri soytarınlık ederek padişahı ve saray halkını eğlendirmektir. Bazıları oldukça zeki, hazır cevap ve nüktedan olan cücelerin bir başka görevi de haremdeki kadınlarla padişah arasında haberleşme sağlamaktı. Bu iş için genellikle hadım cüceler kullanılırdı. Zaten çoğunlukla cüceler doğuştan hadım kimselerdi.

Cüceler bazan padişah üzerinde nüfuz sahibi bile olurlardı. Nitekim salta-

natı boyunca hiç sefere çıkmayan III. Murad, onların ve öteki saray görevlilerinin, "Çıkarsın ammâ Sarây-ı Âmire'ye giremezsin, kul tâifesinin ittifakı vardır, hâşâ hal' ederler" gibi sözlerinin etkisiyle iki yıl kadar **cuma selâmlığı***na bile çıkmamıştı (Selânikî, II, 444-445). Bazan tayinlerde bile etkili olan cücelerden Zeyrek Ağa kardeşini bu padişah zamanında Rakka beylerbeyiliğine getirtmişti (a.e., I, 338). Fakat suçlu cücelerin cezalandırıldığı, hatta saraydan atıldığı da olurdu. Nitekim 1574'te uygunsuz davranış ve sözlerinden dolayı yahudi asıllı Cuhud Cüce saraydan kovulmuş, hatta onun aracılığı ile iş başına getirilenler bile değiştirilmişti (a.e., I, 266, 353). III. Murad zamanında haremi dolduran cüceler, halefi III. Mehmed zamanında temizlenmiş, uygun maaşlarla dışarı çıkarılmışlardır (a.e., II, 441, 485). Hadım cücelerden Zeyrek Ağa ile Câfer Ağa'nın İstanbul'da kalmalarına izin verilmemiş, memleketleri olan Malatya ve Bosna'ya gitmeleri emredilmiş, fakat Zeyrek Ağa'nın kapıcılar kethüdâsı hapsinde tutulması uygun görülmüştür (a.e., II, 487). Yine bu devrin ünlü cücesi Nasuh Ağa da rüşvet alma suçundan bir süre Yedikule'de hapsedilmişti.

Varlıklarını imparatorluğun sonuna kadar sürdüren cücelerin özel bir kıyafeti vardı. Başlarına Kâdirî tacı gibi sırma takke, arkalarına kıvrık yenli kaftan giyerlerdi. En kıdemlisi olan başcüce ise padişah musâhibliğine yükselmışse sırtına kontoş kürk, başına da paşalı kavuğu giyerdi.

Cüceler sadece hükümdar sarayında değil zengin konaklarında da beslenirdi. Nitekim XIX. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da bulunan İngiliz seyyahı Julie Pardoe hâtıralarında, devrin reisülkütâbî Yûsuf Paşa'nın yalısında gördüğü cüceyi Shakespeare'nin *Fırtına* adlı oyunundaki Sycorax'a benzetmektedir.

Saray ve konaklarda halkı eğlendiren cüceler curcunabaz olarak da ortaya çıkarlar, maskaralıklar yaparlar, halka laf atarlardı. Meddahlık alanında da cücelere rastlanırdı. Meselâ XIX. yüzyılın ünlü meddahlarından biri Yûsuf adında bir cüceydi. Cücelerle ilgili çeşitli meddah hikâyeleri vardı. Bunlardan biri XVIII. yüzyılda çok sevilen "Cüce Çeşmesi"ydi. Cücelerin hazırcevap ve nüktedan olanları orta oyununda da kullanılırdı. Orta oyununun başında kavuklu ile birlikte sahneye çıkan, onun peşinden yürüyen ve orta oyunu deyimiyile "kavuklu arkası"

CÜCE (Ârif Mehmed Paşa, *Mecmûa-i Tesâvir-i Osmâniyye*, İstanbul 1279)

